

ANADOLU ROCK MÜZİĞİN ORTAYA ÇIKIŞ SÜRECİNDE BARIŞ MANÇO ETKİSİ ÜZERİNE KÜLTÜREL BİR İNCELEME

Şeyma DOĞAN, Ruveyda AYHAN

ÖZET

Bu çalışmada çoğumuzun dağlar dağlar şarkısı ile tanıştığı Barış Manço müziğinin, 1960'lı yıllarda ortaya çıkan aranjman akımına karşı duruşunun ve bu duruş sonucunda ortaya çıkan Anadolu Rock müziğinin gelişim süreci hakkında bilgiler yer almaktadır. Aranjman müziğin adeta benimsetilerek topluma adapte edilme çalışmalarının süregeldiği 1960'lı yıllarda, Türk pop müziğinin gelişiminin adeta durduğu bir dönemde, Anadolu Rock'ın ortaya çıkmasında öne çıkan sanatçılardan birisi de Barış Manço olmuştur. 1965 yılında düzenlenen Altın Mikrofon yarışmaları ile başlayan süreçte Türkçe sözlü hafif müzik çalışmalarına ağırlık verilmeye başlanmıştır. Bu batılılaşma çabaları dünya genelinde de süre gelmekteyken Türkiye içinde de kültürel değerlerden bir kopuş meydana getirmeye başlamıştır. Böyle bir dönemde çağdaş asfalt ozanı takma ismini alan Barış Manço batı notasyonu ile kültürümüzü harmanlayarak hazır melodileri tüketmek yerine Anadolu kültürünün temelinde hep var olan üretim politikasını müzik sanatında uygulamıştır. Bu anlamda düşünüldüğünde popüler kültürün önüne geleni sürüklediği, içine çektiği, kendine benzettiği bir dönemde Türk pop müziğinde Anadolu'nun kültürel değerlerini, ozan duruşuyla müziğine taşıyan Manço ülkemiz müzik kültürünün savrulmasıyla kaybolmasına karşı bir duruş sergilemiştir. Çalışmada Barış Manço'nun müzikal yaşamı boyunca geçtiği yollar, televizyon, dergi ve gazete söyleşilerinde kendi müziğini değerlendirmesine ilişkin ayrıntılara da yer verilmiştir. Manço'nun sanatsal başarısını ve Türk toplumundaki yerinin kültürel olarak yorumlanmasına da gayret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Müzik, pop müzik, anadolu rock, barış manço, aranjman.

A CULTURAL INVESTIGATION ON THE EFFECT OF BARIŞ MANÇO ON THE PROCESS OF ANATOLIAN ROCK MUSIC

ABSTRACT

In this study, it is learned about the development of Barış Manço music, which most of us have met with the mountains mountains song, against the arrangement flow that emerged in 1960s and the development process of Anatolian Rock music which emerged as a result of this posture. In the 1960s, when the arrangement of the music was adopted and the adaptation of the music to the society was continuing, it became one of the most prominent artists in the emergence of Anatolian Rock. Beginning with the Golden Microphone competitions held in 1965, the emphasis was on Turkish-language light music. This is a break from the cultural westernization effort is well worth while in Turkey about to hit the world began to form. Barış Manço, who took the pseudonym of contemporary asphalt poet in such a period, applied the production policy which is always present on the basis of Anatolian culture in music art instead of consuming ready melodies by blending western notation with our culture. Considered in this sense, popular culture in front of the nation, dragged it into, absorbed in a period of Turkish pop music, the cultural values of Anatolia, with the poise of his poise Manço

stood out against the loss of the music culture of our country has a stance. In the study, the details of Barış Manço's paths throughout his musical life, and the evaluation of his own music in television, magazine and newspaper interviews were also included. Manço's artistic success and place in Turkish society has been tried to be interpreted culturally.

Key Words: music, pop music, anadolu rock, barış manço, aranjman.

GİRİŞ

Toplumlar sosyal yaşantılarında müzik ile iç içe bir süreç içerisindeyler. Bu sosyal yaşantıları çevreleyen müzik türleri vardır. Bu müzik türlerinin de icracıları başka bir deyişle sanatçıları vardır. Sosyal yaşamın örgüsünde yer alan müzik türlerini icra eden sanatçılar da toplum içerisinde bir yerde duruş sergileyen kişilerdir. Gerek icra kabiliyetleriyle gerekse kişisel özellikleriyle ön plana çıkan kişiler kendilerine toplumun beğenilerini karşılayacak şekillerde Pop Müzik, THM, TSM gibi farklı müzik dalları içerisinde görev alırlar. Toplum içerisinde yer alan sosyal yaşantı zaman içerisinde değiştikçe icra edilen müzik türleri de zaman zaman değişime uğrayarak yeni bir şekle girebilmekte ya da ortaya yeni bir tür de çıkabilmektedir. Bu değişimin sebepleri yıllara, yaşanan bölgelere, bu bölgelerde yaşayan toplumların kültürel değerlerine göre çeşitlilik gösterebilir. Özellikle yakın geçmişte başlayan süreçte yaygınlaşan kitle iletişim araçları, son yıllarda yaygınlaşan sosyal medya iletişim araçları vasıtasıyla farklı bölgelerin kültürel değerleri, müzik türleri çok hızlı bir şekilde bir diğerine aktarılmaya başlanmıştır. Bu anlamda bu çalışmanın konusu olan Anadolu Rock müziğin ortaya çıkışı da böyle bir durumdan kaynaklanmaktadır diyebiliriz. Çalışmada ülkemizde 1960'lı yıllarda bir döneme damgasını vuran yabancı şarkılara ait müzik eserlerine Türkçe söz yazma geleneğinden bahsedilmiştir(aranjman müzik). Bu türün ortaya çıkış sürecini izleyen yıllarda bu akıma tepki koyarak, öz değerlerimizi içermesine özen gösterecek şekilde kendi müzik ve sözlerimizin bir arada kullanılması yoluyla sanat icra eden kişilerin ortaya çıkardığı farklı bir müzik türünün ortaya çıkış sürecine dair incelemeler yapılmıştır. Anadolu Rock müziğin ortaya çıkışında ve toplum içerisinde hızlı bir şekilde yaygınlaşmasını sağlayan sanatçılardan birisi de Barış Manço'dur. Sanatı ve ülkesinin kültürel değerlerine yaşamı boyunca sahip çıkan Manço, toplumun sosyal ve kültürel yapısını iyi analiz eden bir halk ozanı gibi çalışmıştır demek yanlış olmayacaktır. Manço yaptığı müzik ile toplumda büyük bir beğenin dışında halkın kalbinde yer etmiş olan bir sanatçıdır. Çalışmada Anadolu Rock müziğin ortaya çıkış süreci Barış Manço yönüyle anlatılmıştır.

Çalışmada "aranjman akımının süregeldiği 60'lı yıllarda oluşmaya başlayan Anadolu Rock müziğin ortaya çıkış sürecinde, Barış Manço'nun müzik felsefesinin bu oluşuma ve dolayısıyla ülke müzik kültürüne katkıları nelerdir?" problem cümlesi irdelenmiştir. Ayrıca "Barış Manço" müziğinin yıllar içerisindeki gelişim sürecinin farklı yönleriyle incelenmesi yolu ile ülke müzik kültürüne ne gibi katkılarda bulunduğu ortaya konulması amaçlanmıştır. 60'lı yıllarda aranjman müzik akımına bir tepki olarak Anadolu Rock müziğin ortaya çıkış sürecinde Barış Manço'nun ne gibi etkilerinin olduğu üzerine bilgilere ulaşılması da çalışmanın amaçları arasındadır.

Çalışma ülkemiz müzik kültürüne ait özelliklerin, farklı kültürlerin, türlerin etkisi ile yıllar içerisinde değişmesi ile birlikte ortaya çıkan yeni müzik türleri ve akımlarının toplum üzerinde ne gibi etkileri olabileceği konusunda Barış Manço yönüyle ele alınmıştır. Bu anlamda Manço'nun müzik sanatına yönelik çalışmalarının

betimsel bir şekilde ele alındığı bu çalışma, aranjman akımının ortaya çıktığı süreçte toplumun kendi öz müziğine dönme sürecine Manço ve müziğinin nasıl bir yön verdiğini açıklaması açısından önem taşımaktadır.

Çalışmada veri toplama süreci içerisinde ulusal basın ve sosyal medya ortamlarında yer alan Barış Manço ile ilgili haber ve videolara ulaşılmıştır. Ayrıca literatürde çalışma konusuna yönelik kaynaklarda taranarak bilgiler elde edilmiştir. Ayrıca çalışmada Manço Production ile bağlantı kurularak konu ile ilgili video linklerine de ulaşılmıştır. Son olarak çalışma elde edilen veriler ile sınırlandırılmıştır.

Türk Pop Müzik Tarihinde Aranjman Müzik

Türkçesi, düzenleme anlamına gelen İngilizce ‘Arrangement’ kelimesinden dilimize geçmiş olan ‘aranjman’ sözcüğü müzikle bağdaştırılan anlamı ile incelendiğin de, yabancı eserlere Türkçe sözler yazmaktır. Bir başka söylemle ise, hazır ezgiye müzikal bir çok yönlülük kazandırmak anlamındadır da denilebilir. Terminolojik anlamının dışında aranjman, 1960’ların başında ortaya çıkmış bir müzik akımı olarak Türk Pop Müzik tarihinde yerini almıştır. Yabancı parçalara yazdığı Türkçe sözlerle tanınan Fecri Ebcioğlu, çoğu kimse tarafından bu akımın öncüsü olarak görülmektedir. Türkçe Sözlü Hafif Batı Müziği olarak da anılan bu akım, Cemal Yurga’nın 20.Yüzyılda Popüler Müzikler kitabında yorumladığı gibi paradoks bir tanım içermektedir. Yurga bu akımın Türkçeleştirilmiş ismi için, Neydi hafif olan Türkçe mi yoksa Müzik mi? (Yurga, 2010) der.

60’lı Yıllar ve Aranjman Müziğin Benimsetilme Çalışmaları

Günümüzde müziğin geniş kitlelere ulaşmasını sağlayan internetin yerini 60’lı yıllarda gazeteler ve dergiler alıyordu. Aranjman akımını duyurabilmek için düzenlenen “Altın mikrofon” yarışmaları, 1968 yılından sonra dört yıllık bir ara ile Günaydın gazetesi tarafından 1972 yılında tekrar düzenlendi. Ancak ilk yıllarda ki büyük ilgiyi göremedi. Bu yarışmaya yönelik ilk ilan Erol’un çalışmasında şöyle görülmektedir: “1965’de Hürriyet Gazetesi tarafından düzenlenen “Altın Mikrofon” müzik yarışması, katılım şartnamesinde belirtildiği üzere “Batı müziğinin zengin tekniklerinden yararlanarak Batı müziği çalgıları ile seslendirilmek üzere Türk müziğine yön vermek amacı taşımaktadır”(Erol, 2002: 281). Bu bağlamda bir yandan batı orkestrasyonunu müziğimize kazandıran aranjman akımı her ne kadar kültürümüzün öz değerlerinden kopuk gibi görünse de müziğimizi mevcut yıllarda yaşanmış olan yabancı dilde şarkı sözü yazma furyasından bir nebze de olsa kurtarıp, yeniden Türkçe sözlü şarkıların önem kazanmasına da sebep olmuştur. Bir başka açıdan bakıldığında “Batı’dan ithal edilen pop müziğin Türkiye’de gelişebilmesi ve söz esasına dayanan Türk kültürü içinde kendine yer edinebilmesi için gereken başlıca koşullardan biri dil konusunda atılan bu önemli adım, müzikal anlamda bir yenilik getirmese de yeni bir anlayışın doğmasını sağlamıştır” (Küçükakaplan, 2016: 46). Yukarıda belirtilen yenilikler Türk müziğinin bir türlü kimlik bulamamış yol alışına, 1934 yılında Mustafa Kemal Atatürk’ün meclis konuşmasında ki Türk Musikisinin ilerlemesine dair söylemiş olduğu sözlerin yanlış anlaşılıp ülkemizin kendi öz müziğinden kısa sürede olsa kopmasına sebebiyet vermesi gibi olumsuz bir sonuç doğurmak yerine özü bulmaya ya da aramaya yaklaştırmıştır. Tüm bu görüşler ışığında aranjman müziği benimsetme çalışmalarının Türk müziğinde Türkçe sözlerin yeniden canlanmasını sağlamıştır diyebiliriz.

Aranjman Akımına Tepki Olarak Türkiye’de Anadolu Rock’ın Doğuşu

Türkiye de 27 Mayıs ihtilali ile başlayan 60'lı yıllarda, dünya genelinde ki küresel havaya benzer şekilde barış kokusunun olmamasıyla birlikte Amerika'nın gündeminde de Vietnam savaşı (1965-1973) söz konusudur. Bu geçiş döneminde dünyanın içerisinde bulunduğu buhran hippilik akımını doğurmuştur. 1929 yılında dünya genelindeki ekonomik çöküntüye tepki olarak Columbia Üniversitesi New York kampüsündeki edebiyat kulübüne üye olan gençlerin dönemin sıkıntılılarına dayanamayıp, dünyaya barış getirmek umuduyla otostopla dünyayı gezmeleriyle başlayan, Uzakdoğu öğretilerini misyon edinerek dünyaya tanıtan bireylerin 'Beat' akımı adı altında sanatı ve edebiyatı şekillendirmelerinden etkilenen ve 'Beat' kuşağının devamı olarak görülen hippilik, kelime anlamı tam bilinmemekle birlikte İngilizce 'Yuppi' yani sevinç anlamına gelen bir sözcükten türediği düşünülmektedir. Savaşları, müzikleri ve yaşam tarzları ile protesto eden bu gençlere 60'lı yılların önemli gruplarından The Beatles' da destek olmuştur. Öyle ki grubun solisti Lennon savaş karşıtı eylemlerin başlarında yürümekten dahi çekinmemiştir. "Altmışlı yıllarla, o zamana dek olagelenin tersine, doğu kültürü ve müziği, Batıların daha çok ilgisini çekmeye başladı. İngiltere, A.B.D. gibi ülkelerin folk müzikleri dışındaki folk müzikler de pop müziğin ana akımı ile kaynaşarak popüler müzik alanında yer buldular"(Bilgin, 2008, 5).

"Rock, 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmış (1950'lerin başlarında), genellikle elektrogitar, basgitar, klavye ve bateri gibi enstrümanlarla beraber vokal melodi taşıyan popüler müzik formu" dur(İnternet Kaynak No:1). Rock müziğin doğuş tarihçesine dair kitaplar bu müzik türünün country ve blues türlerinin birleşimi şeklinde ortaya çıktığını dile getirirler. Mevcut düzene karşı eleştirel hatta isyankâr bir ifade aracı olarak gelişen Rock müzik, 60larda yaşanan bu siyasi ve sosyolojik etkileşimlerle birlikte farklı alt türlere ayrılmıştır. Ülkemize baktığımızda ise, bu alt türlerin bizdeki yansıması Anadolu-Pop ya da diğer bir deyişle Anadolu-Rock şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu akımın ülkemizde ortaya çıkışına yönelik kısa bir bilgi aşağıda yer almaktadır.

"Anadolu Pop'un ortaya çıkışı bir müzik festivali sonucunda gerçekleşmiştir. 1964 yılında düzenlenen Balkan Melodileri Festivali için kurulan bir orkestranın Erol Büyükburç ile solistlerinden biri olan Tülay German, bu festivalde seslendirdiği Burçak Tarlası adlı çalışmasıyla hem birincilik kazanmış, hem de yeni bir müzik akımının öncüsü olmuştur. Bir halk türküsünün geleneksel ve batılı enstrümanların harmanlanmasıyla yorumlandığı ilk çalışma olan Burçak Tarlası, derece aldıktan sonra 45'lik olarak da yayınlanmış ve Türkiye'de geniş kitlelere ulaşan ilk plak olarak değerlendirilmiştir"(Güler, 2016: 736).

Güler'den alınan bu bilgilerden yola çıkacak olursak; sözü geçen tarihlerde, festivallerin bir müzik akımını başlatacak kadar önemli olduğu görülmektedir. Bu akımın, ortaya çıkış tarihi olarak kabul edilen 1964 yılı her ne kadar doğru olsa da türün şekillenmesi ve Anadolu rock adını alması Moğollar grubu üyesi Taner Öngür ile 1970 yılında gerçekleştiği bilinmektedir. Öngür'ün Mehmet Atilla Güler'e ait 1970'li Yıllarda Türkiye İşçi Sınıfını Cem Karaca Şarkıları ile Okumak adlı makalesinde yer alan ifadesi ile Anadolu Pop "... ispatlamak istediğimiz, halk müziğimizin çok sesli bir ruha sahip olması. Ayrıca folklorumuzla pop müziğin birbirine olan yakınlığı... Geri kalmış müziğimizin ileri teknik ve zengin folklorumuzla birleşmesiyle bir kişilik kazanması. Anadolu Pop'ta gaye, ileri teknikle zengin folk öğelerini birleştirmek...(Güler, 2016: 738)." olarak ifade edilmiştir. "Anadolu değerleri ve evrensel değerlerin sentezi şeklindeki mesajlar, farklı kılık-kıyafet ve imajlar ve kendi oluşturduğu sentez değerlerle önemli bir akım haline gelmiştir. Öyle ki, 1960'larda The Beatles gibi

rock grupları tüm dünyayı kasıp kavururken, Türkiye’de de Barış Manço, Erkin Koray ve Cem Karaca gibi geleceğin büyük isimleri ilk plaklarını yayınlamaya başlamışlardır”(İnternet Kaynak No: 2). “Avrupa ve Amerika’daki Rock grupları yalnızca pop çalgıları kullanırken, ülkemizdeki Rock gruplarının geleneksel çalgılarımızda da yararlanmaları ülkemizin tanıtımı açısından önem kazanmaktadır”(Yurga, 2010: 23). Anadolu Rock’ın ortaya çıkışında etkisi olan bir başka tür ise Psychedelic Rock gruplarının icralarıdır denilebilir. Bu grupların çalışmalarını incelediğimizde The Beatles başta olmak üzere doğu mistisizmine olan merakın yüksek olduğunu görürüz. Türk kültürünün bu mistisizme yakınlığını düşünecek olursak biz bu kültüre hiçte yabancı olmadığımız söylenebilir. Bütün bu bilgiler ışığında Anadolu-Rock için özü gereği isyan barındırırken, ulusal alanda da ülkemizin batı çalgıları ile kendi dilinde gerçekleştirdiği toplumsal bir müzik hareketidir denilebilir.

Manço Müziği ve Aranjman Akımına İlk Tepkiler

2 Ocak 1943’te İkinci dünya savaşı devam ettiği sıralarda Rikkat Uyanık ve Hakkı Manço çiftinin ikinci çocuğu olarak dünyaya gelen Mehmet Barış Manço, savaşa tepki olarak BARIŞ adını aldı. Henüz 3 yaşındayken annesi ile babası ayrılan Barış Manço babasıyla yaşamaya başladı. Annesi Rikkat Uyanık, Devlet Konservatuvarı Klasik Türk Sanat Müziği sanatçısı, öğretmeni ve aynı zamanda yazardı. Konservatuardaki çalışmaları sırasında Zeki Müren’in de hocalığını yapmıştı. Anne Rikkat Hanım Manço’nun müziğe olan yakınlığını 1978 yılında yayınlanan Zaman içinde programında şu sözlerle dile getirir; ‘‘ Müziğe olan ilgisi 1.5 yaşında başladı. İlk kez ‘Kiss Me Again’i söyledi. 2.5 yaşındayken ben Ercüment Batanay’ın babası Hafız Kemal Batanay’dan ders alırdım. Barış, bu dersleri dinler, melodileri benden önce kapardı. Söylediği ilk Türk Müziği parçası ise ‘Ab-ı Gahı Yare Girdim, Arz İçin Ahvalimi’ olmuştur. Daha sonralarında 8 yaşından orta öğretimine kadar müzikle ilişkisi pek bulunmayan Manço bu dönemlerde futbola merak sarmış ve müzik dersinden ikmale kalmıştır. Bir ses sanatçısının oğlu olarak müzikten ikmale kalmak kendisine ağır gelmiş ve Galatasaray Lisesi orta bölümüne kayıtlı olan Manço annesinden devraldığı genetik mirasında katkısıyla 1957 de başlayan müzik tutkusu, 1958 yılında ilk grubu olan kafadarları kurmasına vesile olmuştur. Bu grubun kuruluş hikayesi ile ilgili şu an makine mühendisi olan o dönemlerde hem sıra hem de orkestra arkadaşı olan Ender Önen, Manço’nun ölümünden sonra Hayatım Roman programının Barış Manço belgeseli bölümünde şu sözlerle anlatmıştır: “Bir rock and roll filmine gittik. O zaman yeni çıkmıştı Bill Halley ve komedileriydi. (Bill Halley & His Comets –Rock Around The Clock 1955) Rock araund the clock saatin etrafında rock şeklinde bir filmi. Siyah beyaz. O filme gitik çok etkilendik ertesi gün bir daha gittik ve çok heyecanlandık başladık sıralara vurarak o şarkıları söylemeye. Filmden sonra ilkel aletler yapmaya başladık şişenin içine pirinç doldurmak, tarağın üzerine kağıt bağlayıp üfleyerek mızıka sesi çıkarmak gibi...” Manço, bu dönemde ilk bestesi Dream Girl’ ü yapmıştır ve bu eseriyle Ankara’da küçük bir ödül de kazanmıştır. Grubun ilk enstrümanlarının öyküsü ise gene Manço’nun ölümünden sonra çekilen Yıldızlara doğru programında Ender Önen’in ifadeleri ile: “Biz bu müziği yapmak istedik fakat o devirde Türkiye’de ne enstrüman var, ne öğreten var nede getirmek serbest. Satılmadığı gibi getirmekte yasaktı. Tek çare enstrümanımızı kendimiz yapmaktı dolayısıyla enstrümanımızı kendimiz yapmaya karar verdik, okulun marangozhanesine girip ilk gitarımızı resmine bakarak yaptık ve o gitarla okulda bir eğlence programında şova çıktık. Tabi müzik playback’ti o gitardan ses çıkmıyordu. Gösteri çok beğenildi ve ilk defa alkışlanıyor olmak çok hoşumuza gitti. Zaten sesi çok iyi olan Barış’ta da bu yetenek iyice ortaya çıkmış oldu”. Çok geçmeden yine Galatasaray lisesinde ki arkadaşları ile ikinci grubu olan Harmoniler’ i kurmuştur. Bu grup onu profesyonelliğine

bir adım daha yaklaştırmıştır. Galatasaray Lisesi konferans salonunda 1959 yılında ilk konserini veren Manço 4 Mayıs 1959'da babasını kaybetmesinin sonucu olarak ise Galatasaray lisesinden ayrılmıştır. Öğrenimini Şişli Terakki Lisesi'nde tamamlayan sanatçı 78 devirli plakların yerini 45liklere bıraktığı bu yıllarda "Türkiye' de ilk batı müziği 45' liğini o yıllarda henüz lise öğrencisi olan Barış Manço ve grubu Harmoniler yapar"(Küçükkaplan, 2016: 40). Manço'nun liseden sonra öğrenim için 1968 yılında Belçika Kraliyet Akademisi' ne gitmesi ile Harmoniler grubu dağılmıştır. Harmoniler grubu ile kaydettiği iki türkü, Kızılıklar Oldu mu? ve Urfalı'nın Etrafı Dumanlı Dağlar yıllar sonra yayınlanmıştır. 1964 yılına geldiğimizde Rigolo plak şirketiyle anlaşan Manço Jacques Danjean Orkestrası ile çalışmaya başlamıştır. Profesyonel müzik kariyerine yönelik ilk adımlarını atıp, 4 şarkılık iki Fransızca plak çıkarmakla birlikte tarihler 12 Ocak 1965'i gösterdiğinde Paris'te dünyaca ünlü Olympia sahnesine çıkan ilk Türk olmayı da başarmıştır.

1967'nin sonlarında Mazhar Alanson ve Fuat Güner'in öncülüğündeki Kaygısızlar grubuyla yolları kesişen Manço Kol Düğmeleri(1967)'ni bu dönemde çıkarmıştır. Dönemin aranjman modasını benimsemeyen Barış Manço, hazır batı soundlarına Türkçe sözler yazarak kültürel değerlerimizden uzaklaştıran bu müzik beğenisine, Kızılıklar oldu mu? Derule, Kirpiklerin ok ok eyle gibi türküleri Rock'n Roll ve Twist tarzlarında seslendirerek tepkisini göstermiştir. Sychedelic müzik akımından da etkilenen grup, Ağlama değmez hayat şarkısıyla da başarı yakalamıştır. Aranjman politikasına kültürümüzün türküleriyle başkaldırmaları Anadolu-pop adıyla ortaya çıkan türü perçinlemiş ve Anadolu-rock bu dönemde müzikal anlamda kesinlik kazanmıştır. Kaygısızlar ve Manço bu albümle Altın Plak ödülü de kazanmıştır. "Bu dönem politik karşıtlıklar içinde milliyetçi ve sağ ideolojiyi temsil ettiği iddia edilen fakat kendisinin herkese hitap ettiğini belirten Barış Manço ve grubu, Dağlar Dağlar' plağını çıkardı. 1970'de Moğollar'la MançoMongol, 1972'de Kurtalan Ekspres grubunu kurdu. İlk albümü Progresivverock16 tarzı olan 2023 oldu. Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. yılı için yazılmış, Kayaların Oğlu bu albümde yer aldı"(Gürses, 2017: 342).

Yakın tarihe geldiğimizde 27 Haziran 2009' da Serhat Yedig'in Müzik yazarı Cumhur Canbazoğlu ile yaptığı söyleşide Canbazoğlu, Altın Mikrofon yarışması ve Anadolu Rock ile ilgili düşüncelerini de şu şekilde dile getirmiştir:

"O yıllarda aranjman akımı gözdeydi, Yani yurt dışında popüler olan şarkılara Türkçe söz yazılıp ünlü şarkıcılara söyletiyorlardı. 1965'te mucizevi bir olay oldu: Necati Zincirkıran yönetimindeki Hürriyet gazetesi yazışları kadrosu aranjmana karşı yerel temaları kullanan özgün pop müziğinin oluşması amacıyla Altın Mikrofon yarışmasını başlattı. Finale halk jürisi karar veriyor yarışmacıların şehirleri dolaşiyor, birinciye plak yapıyordu. Bu sayede Anadolu Pop patlama yaşadı. Fakat bu akım halk müziğini taklit üzerine kuruluydu. 1970'lerin ortasında kendi gerçek şarkılarını yani şehrin şarkısını söylemeye başladılar. Anadolu Rock doğdu. Karşılaşılan engeller ve metodoloji eksiliği nedeniyle Anadolu Rock gelişemedi"

Yukarıdaki bilgilerin ışığında düşünülecek olursa, benimsetilmeye çalışılan Türkçe sözlü hafif müzik akımı Manço'yu etnik kökenine ve özüne yaklaştırmakla birlikte yapıtlarının içeriğine de bu yönde etkilemiştir. Tıpkı âşık edebiyatından beslenen şarkı sözleri gibi.

Çağdaş bir Anadolu ozanı misali eserler ortaya koyan Manço'nun şarkılarının bazılarında âşık edebiyatını temel alan ve bu edebiyat türünün bir kuralı olan son dörtlükte mahlas'a yer verme durumu (ozanın

kendi ismini yazması) birçok eserinde görülmektedir. Öyle ki 11.03.1995 tarihli Anıların Dili programının da Barış Manço, -Bizim Anadolu da hala yaşayan halk şairleri var. Kars'ta , Erzurum'da, Sivas'ta yani 70 üstü vilayette. Ben ne zaman oralara gitsem mutlaka karşı karşıya geliriz onlarla ve onların bana taktıkları bir isim var 'Asfalt Ozanı'. Sen diyorlar asfalttan geldin biz topraktan geldik. Hemen çıkarırlar sazlarını satışırlar bana. Kimler; Aşık Reyhani, Murat Çobanoğlu, Figani, Kul Ahmet. Açıklamasında bulunmuştur. Asfalt Ozanı tarafını sergileyen şarkılara birkaç örnek verecek olursak:

Barış Manço - Ali Yazar Veli Bozar

Albüm Adı: Çocuk Şarkıları Volume 1981

“Barış yolun sonunda yürü demek boşuna”

Barış Manço – Anadolu

Albüm Adı: Dağlar Dağlar 1993

“Sorular Barış ne edersin orda”

Barış Manço - Ben Bilirim

Albüm Adı: 20. Sanat Yılı & Disco Manço 1980

“Barışa da bir sorsalar ben bilirim ben bilirim”

Âşık edebiyatında en sık rastlanan ‘mahlas’ kullanma görüldüğü üzere Barış Manço şarkılarına da yansımış ve Manço tıpkı âşıklarda olduğu gibi bilgi kaynağı olarak kendisini referans göstermiştir. Bunun yanı sıra Manço ise aşıklık tarafını gene 11.03.1995 tarihli "Anıların Dili" programında – Zannediyorum ben bir ayna gibiyim ve Türk halkını yansıtmak görevi ile burada bulunuyorum. Halk bende kendi yansımalarını görüyor. Sözleri ile vurgulamıştır. Yönetmenliğini Pelin Asıl'ın yaptığı TRT'de yayımlanan Şarkılar Seni Söyler programının Barış Manço bölümünde, Kurtalan Ekspres üyesi Ahmet Güvenç'in bu konuya dair konuşmaları ise; -'Onun çitçitli bir deri defteri vardı. Her turnede o yanımızdaydı. Turnelerimiz o dönem iki ay sürerdi. Dolayısıyla halkın içinde yaşıyorduk. Oralarda duyduğu bütün değişleri, Türk halkının ananevi söylemlerini Barış tek tek not ederdi o deftere. Ondan sonrasında bir albüm aşamasına geldiğimiz zaman, sözleri yazarken o atasözleri ile harmanlardı. İnsanlar kendilerinden çıkmış bir takım deyişleri çok güzel bir sunumla Barış Manço'dan tekrar dinlerlerdi. Biz aslında yeni bir şey yapmıyorduk onlara kendilerini geri veriyorduk”. şeklindedir. Tüm bu bilgiler ışığında Manço için gelenekten geleceğe köprü kurabilen çağdaş bir ozandı demek yanlış olmasa gerek.

Barış Manço ve Anadolu Rock'ın Popüler Kültür İçerisindeki Konumu

‘Kültür; Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü’ (İnternek Kaynak No: 3) diye yorumlanır. Popüler Kültür ise; “yöneten sınıfların, kültürel değerleri ve gelenekleri, egemen ideolojileri doğrultusunda yeni formüller biçiminde yansıtarak yarattıkları, bağımlı bireylere sundukları kültürdür. Popüler kültür, gündelik yaşamın kültürüdür”(Özkan, 2006). Popüler kültürün müzik açısından ele alındığında birçok kaynaktan Batı Sanat Müziği'nin barındırdığı ‘üst kültür’

kavramının karşısında gösterilen ‘alt kültür’ olarak da değerlendirilmesi söz konusudur. Manço ve müziğinin popüler kültür içerisindeki yerini anlayabilmek için Anadolu Rock’ı topluma benimseten ve ilgi görmesini sağlayan etkenlerden de bahsetmek gerekir. 60’lı yılların ortalarına gelindiğinde ülkemizde devam eden aranjman akımının gördüğü ilgiyi kaybetmesi ve dünya genelinde ise batılı gençlerin emperyalist kültürün sunduğu müzik kültürünü yoz bulması ile “kimliksel varoluşunu yeniden tanımlama çabasına giren genç kuşak, folk müziğe ‘müdahale edilmemiş’, ‘otantik’ bir kimlik aracı olarak yaklaştı ve onu popüler müziğin çarkının içine, yer yer olduğu gibi fakat çoğunlukla popüler müziğin tınsal niteliklerine uyarlayarak dahil etti”(Bilgin, 2008). Manço’nun müziği ise bu arayışı bir anlamda karşılayarak, Türkiye’nin folk anlayışından beslenip ortaya çıkmış bir müzik türü olarak popüler kültür içindeki yerini almıştır.

Gezgin Masalçı: Barış Manço

Kadim zamanlardan beri süregelen masal anlatıcılığı, kültürden kültüre farklılık gösterse de dünyanın her yerinde karşımıza çıkan bir olgudur. Kökleri Şamanizm’e dayanan masal anlatıcılığının temel görevi ise, insanlara varoluşlarını hatırlatmak ve ortak kültürden kopmalarına engel olmaktır. 1980lerle birlikte toplum tarafından ‘Barış abi’ olarak benimsenip popüler kültürün mihenk taşına dönüşen Manço’da Türk toplumunda ki masal anlatıcısı eksikliğini kapatan isim olmuştur. Anlatıcılığının kanıtı olarak şarkı sözlerini incelersek; Emre plaktan 1985 yılında çıkan, 24 ayar albümünün 8.parçası olan Lahburger, “O dönem için henüz gerçekleşmemiş, ancak ileride gerçekleşmesi muhtemel bir sentezin kâhini olma vasfını üzerinde toplamaktadır. Lahburger, ikisi de popüler kültürün parçası olmasına rağmen biri övülüp diğeri aşağılanan batı ve doğu kültürünün en azından üretim ve tüketim ilişkileri yönünden önünde sonunda bir sentez oluşturacağına vurgu yapan bir eserdi”(Tireli, 2007: 87). Lahburger deki ön görüşü ve doğu ile batıyı sentezleyip tek bir kavram oluşturması; 1954 yazımlı Ahmet Hamdi Tanpınar eseri olan ‘Saatleri Ayarlama Enstitüsü’ nü hızlandırılmış bir biçimde müzik dilinden incelemek gibidir de denilebilir. Bir masal anlatıcısının temel görevlerinden biri olan kültürü canlı tutmak, atasözlerini ve deyimleri yaşatmakla mümkündür. Bu anlamda düşünüldüğünde İşte hendek işte deve(1971), Halil İbrahim Sofrası(1983), Ali Yazar Veli Bozar(1981) gibi Barış Manço şarkıları bunlardan yalnızca birkaç tanesidir. Öyle ki ‘Yabancılara Türkçe Öğretiminde Barış Manço Şarkılarıyla Üst Seviyeye Türk Kültürüne Ait Değerlerin Kazandırılması’ adlı araştırmasında Türk dilini ve Türk kültür değerlerini, atasözleri ve deyimleri Barış Manço’nun şarkıları aracılığıyla yabancılara öğretebileceğini savunan Seda Artuç bu görüşünü şu sözlerle ifade eder. “Barış Manço, malum olduğu üzere, şarkılarının birçoğunda samimi ve nitelikli bir üslup kullanmıştır. Bu üslup, onun Türk kültürünü ve Türk kültürüne ait değerleri de eserlerine yansıtmasına vesile olmuştur. Biz de Türk dilini ve Türk kültür değerlerini, atasözleri ve deyimleri Barış Manço’nun şarkıları aracılığıyla yabancılara öğretebileceğimiz bir yöntem sunuyoruz”(Artuç, 2014). Kültürün en yayılabilir halinin dil olduğunu anımsarsak, Artuç’un teorisinin doğru ve uygulanabilir olduğunun en büyük ispatı, Manço’nun yaşadığı süreçte Japonya başta olmak üzere birçok ülke tarafından benimsenip lisanımızı sevdirmesidir. Bir başka örnek inceleyecek olursak 1985 çıkışlı Anahtar şarkısıyla bilmece sorup kültürün ulusal alandaki en önemli kartviziti olan parayı anlatması masal anlatıcılığı yönünün en kesin ispatlarından denilebilir. Şarkının sözleri çıkış yaptığı dönemde kullanılan paralarımızın üstündeki düşünürlerimiz ve devlet adamlarımızı anlatan bir matematik sorusu havasındadır. Bahsi geçen şarkının sözlerinin bir kısmı şu şekildedir;

“Beş şair bir abide”

İki abide bir sultan
Beş sultan bir düşünür
İki düşünür ise bir mimar
Düşün taşın bütün gece
Benim kalbim bir bilmece
Kalbimin bir kilidi var
İşte sana anahtar

Milli değerlerimizi sanatıyla birleştirip milletler arasında köprü kurmayı başarmış masal anlatıcısı Manço; Atatürk Üniversitesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Serhan Alkan İspirli'nin yapmış olduğu incelemelere göre de; Yazdığı 69 parçanın sözleri üzerine yapılan araştırmada, 283 deyim ve 38 atasözü kullanmıştır (İnternet Kaynak No: 4).

Manço'nun Dilinden Müziği

Müzikal arayışlarını bir dönem yurtdışında sürdürüp ülkemize dönen ve hak ettiği şöhreti türkü formunda ki 'dağlar dağlar' şarkısıyla yakalayan Manço 90'lı yılların ortasında Trt 'de yayınlanan sunuculuğunu İzzet Öz'ün yaptığı 'Bir Avuç Rüzgâr' programının ilk konuğu olup, İzzet Öz'ün,

Müziği bir kanal olarak görürsek sen bu kanalın hangi boyutundasın? sorusuna;

Rock dediğimiz olay 20. Yüzyılın ortak kültürüdür. Kabul edilse de edilmese de rock diye bir kültür var. Ben rock kültürünün Türkiyede ki uzantısı olduğumun farkına vardım. Tabi ki bu bir takım öğelerin benim müziğimde var olması ile alakalı. Nedir bu öğeler ? diyecek olursak ,dinamik ve çağdaş. Benim bir rock müzisyeni olduğumu ben değil başkaları söylüyor zaten. Son programımdan dolayı dünyayı geziyorum. Gittiğim ülkelerin müzik oteriteleri benim müziğimi dinleyince bir paralellik kurdular ve beni Carlos Santana ve Bob Marley arasında bir yere koydular. Santana nasıl Güney Amerika'da Bob Marley nasıl ki Jamaika'da Rock and Roll'un uzak uçları olarak , çeşitli ülkelerde etnik özellikler taşıyarak yeni bir müzik ortaya koymuşlarsa yabancı müzik oteriteleri benimde aynı şeyi yıllardır Ortadoğu'da yaptığımı düşünüyorlar. Dolayısı ile benim rock müzik yaptığımı yada etnik rock, oryantal rock yaptığımı iddia eden yabancı müzik uzmanları oldu, bende hak verdim, diye cevaplıyor. Öte yandan 1999 yılının şubat ayında ölümünden hemen sonraki gün Cumhur Canbazoglu'nun, Anadolu'nun Asfalt Ozan diye attığı başlığın altında kendi cümleleriyle müziği;

Müzikal tarafım hayli tartışılabilir, müzikal kariyerim yok. Ben o 12 notaya 250 beste sığdırdım, hiçbiri birbirine benzemiyor. Barış Manço müziği hemen anlaşılıyor. Bu yaşıma kadar daha yarım milyon satış görmedim. Derdim 2000'li yıllara girerken 20. yüzyılın son çeyreğinde bir adam varmış, böyle şeyler yaparmış, dedirtmek...''

Vefatı

31 ocak 1999 yılında bir gece yarısı aramızdan ayrıldı. 56 yıllık yaşamında müzisyenliğin dışında 5 kıtada 100 den fazla ülke gezerek 600.000 km'ye yakın yol kat eden Barış Manço ülkemiz belgeselciliğine farklı bir boyut getirdi. İyi derecede İngilizce ve Fransızca konuşan Barış Manço, sanat yaşamında kendisine layık görülen 300'ün üzerinde ödülün dışında, aşağıdaki unvanlara da sahiptir.

Türkiye Cumhuriyeti: Devlet Sanatçısı Ankara (1991)

- Hacettepe Üniversitesi: Onursal Doktora Ankara (1991)
- Soka Üniversitesi: Uluslararası Kültür ve Barış Ödülü Tokyo, Japonya (1991)
- Belçika Krallığı: Léopold II Şövalyesi Nişanı Brüksel, Belçika (1992)
- Fransa Devleti: Edebiyat ve Sanat Şövalyesi Nişanı Paris, Fransa (1992)
- Pamukkale Üniversitesi: Onursal Doktora Denizli (1995)
- Min-On Sanat Vakfı: Yüksek Şeref Madalyası Tokyo, Japonya (1995)
- Liege Prensiği: Onursal Hemşehrilik Beratı Liege, Belçika (1997)(İnternet Kaynak No: 5)

“Barış Manço sadece sanatçı yönüyle değil, milletler arası bir kültür elçisi olarak da kendini görevlendirmişti. Barış Çelebi esprisi ile belki de gezmediği ülke kalmadı. Türkiye’nin yerini bile bilmeyen ülkelere ülkemizi tanıtmaya, sevgi toplamaya çalıştı. Adam Olacak Çocuk isimli TV programıyla çocuğun önemini vurguladı. Bir ara dışişleri bakanı olması, hatta Cumhurbaşkanı olması gündeme geldi. Neden olmasındı? Sanatla uğraşan insandan yönetici olamaz mıydı”(Yurga, 2010: 176).

Sonuç ve Öneriler

Aranjman akımının Türkiye’de ortaya çıkışı ile birlikte yaşanan süreç içerisinde ulusal müzik kültürü açısından düşünüldüğünde farklı kültürlerle ait müziklere Türkçe sözlerin türetimi ve zamanın kitle araçları ile topluma lansmanı sağlanmıştır. Böyle bir akımın süregeldiği 60’lı yıllarda bu hareketliliğin pop müzik üretim ve tüketim anlayışına olumlu katkıları da olmuştur. Öyle ki aynı dönem içerisinde yabancı sözlerle şarkılar yazılma geleneğine farkında olmadan bir anlamda dur denilerek Türkçe sözlü pop şarkıların ortaya çıkmasına da yol açmıştır. Bu süreci aranjman akımına tepki olarak ortaya çıkan Anadolu Rock müziğinin ortaya çıkışı izlemiştir. Çalışmada bahsedilen ve 20. yy’ın ikinci yarısında dünyaya yayılan hippilik akımı, country, blues, rock müzik türlerinin Türkiye’deki yansıması Anadolu Pop(Rock) olarak ortaya çıkmıştır.

Anadolu Rock ile ilgili çalışmaların temelinde özellikle sözel ve kültürel içerik bakımından yabancı kültürlerden uzak bir yapı gözetilmiştir. Bu alandaki ilk çalışmalar aranjman akımının tersine yabancı şarkılara Türkçe sözler yazmak yerine var olan bir halk türküsünün yeni batı çalgılarıyla icra edilmesi şeklinde başlamıştır. Ayrıca Anadolu Rock müziği batı pop müzik türlerinden en belirgin şekilde ayıran özellik ise bu müzik türünü icra eden grupların Türk geleneksel çalgılarını da icrada kullanmaları ve bu sayede fark yaratmalarıdır.

Çalışmada izlenen yol kapsamında Barış Manço’nun aranjman akımı üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bununla birlikte Manço müziğinin, Türk müziğine katkılarının da ele alındığı bu çalışmada bir toplumun kendi kültürel değerlerini taşıyan müziklere sanatçının toplumu yönlendirebilmesine yönelik etkileri açısından çalışmada öne çıkan sonuçlara bakıldığında Barış Manço’nun Türk müzik tarihinde çok önemli bir yeri olduğu ortaya çıkmıştır. Sanatı içinde yer alan her öge, yaşantısı, yaptığı programlar ile her anlamda kendi öz müziğimizin, kültürel değerlerimizin her fırsatta müzik yolu ile altını önemle çizen Manço bu özellikleri ile Türk pop müzik tarihinin akışını değiştirmiştir. Batı özentisi bir yapıya bürünmekte olan Türk pop müziğinin değişim

sürecinde aktif rol oynayan ‘Manço Müziği’ kültürel değerlerimizi de içerisine alarak işlemiştir. Bu anlamda yeni bir akım olan Anadolu Rock müziğinin ortaya çıkışında da Manço müziği önem taşımaktadır. Eserlerinde Türk tarihinin ve kültürel değerlerinin rahatlıkla okunabildiği Barış Manço’nun Asphalt Ozanı, Gezgin Masalçı yönlerine dair özellikleri icra ettiği müzik, katıldığı-yaptığı tv-radyo programları vb. yollarla topluma aktarılmıştır.

Aslında müzik adına yapılması gereken çok şeyin olduğu bir dönemde böylesine bir müzik adamının ortaya çıkarak ortaya koymuş olduğu sanat günümüzde bile kıymetini hala korumaktadır. Kaliteli müzik kendisini yıllar sonrasında bile toplumun içerisinde bulacaktır. Bu anlamda düşünüldüğünde Manço’nun ilk eserleri bile günümüzde hala canlılığını korumaktadır. Yaptığı televizyon programları hala örnek olarak görülmekte ve gösterilmektedir. Yurt içi ve yurt dışı tüm konserlerinde Türk kültürünün özelliklerini vurgulamış olan Manço içinde doğduğu ülkenin kültürel değerlerini özümseyerek sanatına yansıtmış örnek bir sanatçı olmuştur. Bu sebeple günümüze bakıldığında ortada olan sanat anlayışının yerel kültürel değerlerin uzağında popülist yaklaşımların kıyısında devam ettiği görülmektedir. Bu bakış açısıyla Manço müziğine bakıldığında hem popüler hemde yerel olarak göz önünde durmaktadır.

Bir müzik türünün icrasında kültürel kimlik arayışı açısından popülerlik değerlendirilmesi yapılacak olduğunda bakılacak olan özellikler müzik türünün icra edildiği çalgılarda aranmamalıdır. Eserlerin icra edildiği çalgıların benzer olması farklı müzik türlerinin farklı kültürler içerisinde popüler anlamda icra edilmesine engel değildir. Kültürel kimlikle uyumlu hale gelebilmesi için etnik kültüre ait çalgıların da o türün içerisine içerisine yerleştirilmesi söz konusudur. Hatta çalgısal boyutun ötesinde toplumda icra edilen sözel eserlerinde bir şekilde farklı formlarda icra edilerek kaynaştırma yapılabilmesi mümkündür. Barış Manço müziğine bakıldığında tüm bu özelliklerin varlığı derinlemesine hissedilmektedir. Barış Manço yerel kimliğin özelliklerini bozmadan da popüler müzik icrası yapılabildiğinin en güzel örneklerini sergileyen sanatçılardan birisidir.

Bu görüşler ışığında, Barış Manço müziğinin özelliklerine de bakılarak özellikle genç kitleleri etkisi altına alan popüler müzik türlerinin üzerinde önemle durulması gereklidir. Anlamsız şarkı sözleri ve tekdüze müzik temaları ile icra edilerek sosyal medya üzerinden hızla yayılan müziklerin kalitesi tartışma konusudur. Bu müzik türlerinin zaman içerisinde toplumsal yapının kültürel değerlerine de etki edebileceği gerçeği söz konusudur. Toplumda sanatkâr konumunda bulunan ya da sanatkâr olmaya aday kişi veya müzik gruplarının bu gerçeği göz önünde bulundurarak popüler müzik icrası yapması gereklidir. Hem popüler hem de kaliteli müzik icra edebilmenin en güzel örneklerini bize sunarak aramızdan ayrılan Barış Manço toplum içerisinde hala sanatçı ünvanını korumaktadır ve korumaya devam edecektir. Popülist yaklaşımlar ile günü kurtarmak geleceği kaybetmektir. Bu anlamda kültürel kimliği koruyarak ortaya konulan müzik eserleri, sanat değeri taşımaya da adaydır görüşü ile yola çıkıldığında, toplumun kalbine inen bir müzik icrası da ortaya koyulacaktır. Tıpkı Manço müziğinde olduğu gibi hem popüler hem kaliteli hem de sanat değeri taşıyan müzik eserleri üretebilmek için çabalayarak ülke müzik kültürüne de olumlu katkılarda bulunulması sağlanacaktır.

KAYNAKÇA

Artuç, S. (2014). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Şiir Metinlerinden Yararlanma. Turkophone, 1(2), 46-69.

Bilgin, T. (2008). Moğollar grubu örneğinde Anadolu pop ve Türkiye'de kültürel modernleşme (Doctoral dissertation, DEÜ Güzel Sanatlar Enstitüsü).

Erol, A. (2002). Türkiye'nin Sosyo-Kültürel ve Müziksel Değişim Atmosferinde Bir Aşık Mahzuni. Folklor/Edebiyat, 32, 275-286.

Güler, M. A. (2016). 1970'li Yıllarda Türkiye İşçi Sınıfını Cem Karaca Şarkıları ile Okumak. Çalışma ve Toplum, 49(2).

Gürses, F., (2017). Müzikte Siyasal Söylem Ve Türkiye'de Anadolu Rock: "Cem Karaca Ve Barış Manço" Örneği, The Journal of Academic Social Science Studies, Number: 56, p. 325-350, Spring III. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7030>.

Küçükkaplan, U., (2016). Türkiyenin Pop Müziği, Sanat ve Kuram Yayınları.

Özkan, H. H., (2006). Popüler Kültür ve Eğitim, Kastamonu Eğitim Dergisi Mart 2006 Cilt:14 No:1 s.29-38.

Tireli, M., (2007). Türkiye'de Grup Müziği: 1980'ler, 1. Baskı. Arkaplan yayınları.

Yurga, C., (2010). 20. Yüzyılda Türkiye'de Popüler Müzikler. Pegem yayınları

İnternet Kaynakları

<http://www.beatkusagi.com/kisaca-rock-muzik/>

(<http://ydemokrat.blogspot.com/2016/10/anadolu-rock-muzigi-ve-bars-manco.html>)

<http://www.tdk.gov.tr/>

<http://arsiv.ntv.com.tr/news/201560.asp>

<https://www.sozcu.com.tr/hayatim/magazin-haberleri/baris-mancosuz-20-yil-baris-manco-olumunun-20-yilinda-aniliyor-baris-manco-kimdir-iste-hayati/>